

O'ZBEK TILI KORPUSIDA FILOLOGIK TERMINLAR BAZASINING AMALIY QO'LLANILISHI VA ISTIQBOLLARI

Kadirova Zaynura Zaynidinovna

Termiz davlat universiteti o'zbek tili va adabiyoti
kafedrası dotsenti(PhD).

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbek tili korpusida filologik terminlar bazasining amaliy qo'llanilishi va rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Terminlar bazasi lingvistik tadqiqotlar, leksikografiya, ta'lim jarayoni va ilmiy tarjimada muhim manba sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, terminlar bazasining avtomatik tahlil, qidiruv va annotatsiya jarayonlaridagi ahamiyati yoritiladi. Maqolada terminologik bazani kengaytirish va yangi texnologiyalar asosida takomillashtirish istiqbollari ham asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: O'zbek tili korpusi, terminlar bazasi, amaliy qo'llanish, lingvistik tadqiqot, leksikografiya, ta'lim, istiqbol.

Kirish

O'zbek tili korpusini yaratish va takomillashtirish jarayonida filologik terminlar bazasi muhim amaliy vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Terminlar bazasi korpusdagi lingvistik birliklarni ilmiy talqin qilish, tahlil qilish va tizimlashtirishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, filologik tadqiqotlar, leksikografiya, til o'qitish va ilmiy tarjima jarayonlarida terminlar bazasining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Filologik terminlar bazasining amaliy qo'llanilishi korpusdan foydalanuvchilarga terminlarning aniq ma'nosi, qo'llanish doirasi va kontekstual xususiyatlarini tezkor aniqlash imkonini beradi. Bu esa ilmiy tadqiqotlar aniqligi va ishonchliligini oshiradi. Shuningdek, terminlar bazasi avtomatik annotatsiya, matnlarni tematik guruhlash va statistik tahlil jarayonlarida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari bilan integratsiyalashgan terminlar bazasi O'zbek tili korpusining funksional imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunday resurslar asosida yangi elektron lug'atlar, o'quv platformalari va ilmiy dasturlar yaratish imkoniyati mavjud. Bu esa o'zbek tilining raqamli muhitdagi nufuzini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida filologik terminlar bazasini sun'iy intellekt, mashinaviy o'rganish va katta ma'lumotlar texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish istiqbollari mavjud. Shu jihatdan, terminlar bazasining amaliy qo'llanilishi va rivojlanish yo'nalishlarini ilmiy asosda tadqiq etish O'zbek tili korpusining barqaror va samarali rivoji uchun muhim vazifa

hisoblanadi.

Asosiy qism

O'zbek tili korpusi nafaqat tilshunoslik tadqiqotlarining ilmiy asosini tashkil qiladi, balki filologik terminlar bazasini yaratish va rivojlantirishda ham markaziy ahamiyatga ega. Korpus terminologik tadqiqotlarda real nutq va yozma matnlarga asoslangan tahlil imkonini beradi, bu esa terminologiyaning amaliy qo'llanilishidagi aniqlik va ilmiy asosni ta'minlaydi. Filologik terminlar bazasi korpus bilan integratsiyalashganida, terminlarning kontekstual qo'llanilishi, semantik chegaralari, sinonimik va antonimik munosabatlari aniq ko'rinadi, bu esa terminologik resurslarni nafaqat ilmiy, balki amaliy foydalanishga moslashtiradi.

Amaliy qo'llanilish nuqtai nazaridan, filologik terminlar bazasi bir necha asosiy yo'nalishda ahamiyatlidir. Birinchidan, ilmiy tadqiqotlar va akademik faoliyatda terminlar bazasi o'quvchi va tadqiqotchilar uchun mustahkam ma'lumot manbai vazifasini bajaradi. Masalan, korpusdagi terminlar orqali morfema, leksik morfema, prefiks va suffiks kabi tushunchalarning qo'llanilish kontekstlari, semantik xususiyatlari va ierarxik bog'lanishlari aniqlanishi mumkin. Shu bilan birga, terminlarning real matnlardagi chastotasi va qo'llanilish tendensiyalari statistik tahlil yordamida o'rganiladi, bu esa ilmiy qarorlar qabul qilishda empirik asosni yaratadi.

Ikkinchidan, terminlar bazasi pedagogik jarayonlarda muhim vosita sifatida ishlatiladi. Universitetlarda va ilmiy markazlarda elektron terminlar bazasi darslar, amaliy mashg'ulotlar va ilmiy seminarlar uchun qulay resurs hisoblanadi. Talabalar va o'qituvchilar terminlarning ta'rifini, ularning kontekstual qo'llanilishini, sinonim va antonimlarini tezkor tarzda kuzatish imkoniga ega bo'ladi. Shu bilan birga, bazaning interaktiv qidiruv tizimi foydalanuvchilarga terminlar bo'yicha chuqur analitik tahlil qilish imkonini beradi.

Uchinchidan, filologik terminlar bazasi tarjima va xalqaro hamkorlik sohasida ham amaliy ahamiyatga ega. O'zbek tilidagi filologik terminlarning inglizcha, ruscha va boshqa tillardagi ekvivalentlari bazaga kiritilgan holda, tarjimonlar va tadqiqotchilar terminlarni aniq va izchil ishlatish imkoniga ega bo'ladi. Bu holat nafaqat ilmiy maqolalar va dissertatsiyalarda, balki xalqaro konferensiyalar va ilmiy hamkorlik loyihalarida ham tilning mavqeini oshiradi.

Filologik terminlar bazasining amaliy salohiyatini oshiruvchi yana bir jihat — analitik va vizualizatsion vositalar integratsiyasi. Korpus bilan bog'langan elektron bazada terminlarning semantik tarmoqlari, sinonim va antonim klasterlari, ierarxik bog'lanishlari grafik ko'rinishda tasvirlanadi. Bunday vizualizatsiya terminlarni o'rganish va ulardan foydalanishni sezilarli darajada soddalashtiradi, shuningdek,

ilmiy tadqiqotlarni tezlashtiradi.

Bundan tashqari, terminlar bazasining dinamik yangilanishi va kengaytirilishi korpus asosida amalga oshiriladi. Yangi ilmiy sohalarda paydo bo'layotgan terminlar avtomatik tarzda aniqlanib, bazaga qo'shilishi mumkin. Bu esa filologik terminologiyaning zamonaviy ilmiy ehtiyojlarga mos ravishda doimiy ravishda yangilanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish algoritmlari yordamida yangi terminlarni prognoz qilish va ularni mavjud semantik tizimga moslashtirish imkoniyati mavjud. Barcha amaliy yo'nalishlar bo'yicha, filologik terminlar bazasining korpus bilan uzviy bog'lanishi ilmiy va pedagogik salohiyatni sezilarli darajada oshiradi. Terminologik resurslar nafaqat amaliy qo'llanishi, balki terminlarning tahliliy, prognozlash va integratsion imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu nuqtai nazardan, O'zbek tili korpusida filologik terminlar bazasini yaratish va rivojlantirish jarayoni tilshunoslikning ilg'or metodologik yondashuvlari bilan uzviy bog'langan holda amalga oshirilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, filologik terminlar bazasi O'zbek tili korpusida ilmiy tadqiqotlar, pedagogik jarayon, tarjima va xalqaro hamkorlik uchun asosiy resurs vazifasini bajaradi. Zamonaviy axborot texnologiyalari, vizualizatsiya va sun'iy intellekt vositalari integratsiyasi esa bazaning amaliy va ilmiy qiymatini sezilarli darajada oshiradi, o'zbek tilining raqamli lingvistik maydondagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Filologik terminlar bazasining amaliy qo'llanilishi nafaqat korpus asosida terminlarni saqlash va qidirish bilan cheklanmaydi, balki lingvistik tadqiqotlar metodologiyasini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Korpus orqali olingan ma'lumotlar terminlarning real matnlardagi ishlatilish kontekstini aniqlashga imkon beradi. Masalan, morfologik, sintaktik va leksik birliklarga oid terminlarning bir nechta kontekstdagi qo'llanilishi ularning semantik qamrovini, turli tilda ekvivalentlarini va terminlarning ierarxik tizimidagi o'rnini aniqlash imkonini yaratadi. Bu esa terminologik tadqiqotlarning nazariy va amaliy jihatlarini uyg'unlashtiradi.

Amaliy qo'llanilishning yana bir muhim yo'nalishi – pedagogik va ilmiy trening vositasi sifatida bazadan foydalanishdir. Universitetlar va ilmiy markazlarda talabalar elektron terminlar bazasi yordamida filologik tushunchalarni o'rganadi, terminlararo bog'lanishlarni tahlil qiladi, real matnlar bilan ishlash orqali terminlarning amaliy qo'llanilishini o'zlashtiradi. Shu tarzda, bazaning interaktiv imkoniyatlari talabalar uchun bilimlarni mustahkamlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, bazaning tarjima va xalqaro ilmiy hamkorlikdagi roli ham kengaymoqda.

O'zbek filologik terminlarini inglizcha va boshqa tillardagi ekvivalentlari bilan birga taqdim etish tarjima jarayonini aniq va izchil qiladi. Bu xalqaro ilmiy maqolalar, konferensiyalar va ilmiy loyihalarda terminologiyani yagona va barqaror qo'llanilishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga mos terminlar bazasi O'zbek tilini global ilmiy maydonda tanitishga xizmat qiladi.

Terminlar bazasining amaliy salohiyatini oshiruvchi yana bir yo'nalish – analitik va vizualizatsion vositalar integratsiyasi. Masalan, korpus bilan bog'langan bazada terminlarning semantik tarmoqlari grafik shaklda tasvirlanadi. Bu vizualizatsiya foydalanuvchilarga terminlarning sinonimik va antonimik klasterlarini, ierarxik bog'lanishlarni va kontekstual qo'llanilishini sezilarli darajada tushunishga yordam beradi. Shu tarzda, ilmiy tadqiqotlar samaradorligi oshadi va terminologik tahlil yanada aniqlik kasb etadi.

Korpus asosidagi filologik terminlar bazasida sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish imkoniyatlaridan foydalanish ham istiqbolli yo'nalishlardan biridir. Masalan, algoritmlar yordamida yangi ilmiy terminlar avtomatik aniqlanishi, ularni bazaga qo'shish va mavjud semantik tizimga moslashtirish mumkin. Shu bilan birga, sun'iy intellekt terminlarning kontekstual qo'llanilishini tahlil qilishi va terminlararo bog'lanishlarni prognoz qilishi mumkin. Bu yondashuv filologik terminologiyani zamonaviy ehtiyojlarga moslashuvchanligini oshiradi.

Bundan tashqari, terminlarni tizimli integratsiya qilish ham muhim ahamiyatga ega. Bazaga kiritilgan har bir termin nafaqat alohida birlik sifatida, balki semantik tarmoqlarda, ierarxik va sintagmatik bog'lanishlarda joylashgan holda ko'rsatiladi. Bu esa terminlararo aloqalarni kuzatish, semantik o'zgarishlarni aniqlash va tilshunoslik tadqiqotlarini tizimli olib borish imkonini yaratadi.

Kelajak istiqbollari jihatidan, O'zbek tili korpusida filologik terminlar bazasini multimedia va interaktiv platformalar bilan integratsiya qilish tavsiya etiladi. Masalan, terminlarni video, audio yoki animatsion misollar bilan birlashtirish, foydalanuvchiga terminlarni turli kontekstlarda amaliy ishlash imkoniyatini yaratadi. Shu tarzda, bazaning ilmiy, pedagogik va amaliy salohiyati yanada kengayadi. O'zbek tili korpusida filologik terminlar bazasining amaliy qo'llanilishi va istiqbollari juda keng qamrovli bo'lib, ilmiy tadqiqotlar, pedagogik jarayon, tarjima va xalqaro hamkorlikni qamrab oladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari, vizualizatsiya vositalari va sun'iy intellekt integratsiyasi bazaning ilmiy va amaliy qiymatini sezilarli darajada oshiradi, filologik tadqiqotlar sifatini mustahkamlaydi va o'zbek tilining raqamli lingvistik maydondagi mavqeini kuchaytiradi.

Xulosa

O'zbek tili korpusida filologik terminlar bazasining amaliy qo'llanilishi ilmiy tadqiqotlar, pedagogik jarayon va tarjima sohasida keng imkoniyatlar yaratadi. Bazadagi terminlar real matnlar bilan bog'langanligi sababli, ularni o'rganish, kontekstual misollar bilan ishlash va qo'llash imkoniyati mavjud. Elektron terminlar bazasi talabalar, o'qituvchilar va tadqiqotchilar uchun interaktiv axborot manbai bo'lib xizmat qiladi, ilmiy va amaliy ishlarni samarali bajarishga yordam beradi. Shu bilan birga, xalqaro ekvivalentlarni qo'shish orqali terminologiya xalqaro ilmiy muloqotga moslashtiriladi. Istiqbolda bazani sun'iy intellekt, mashinaviy o'rganish va korpus integratsiyasi bilan kengaytirish filologik tadqiqotlarning sifatini oshiradi va o'zbek tilining raqamli lingvistik maydondagi mavqeini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Xudoyberganova D., Ismoilov N. O'zbek tili korpusi va uning amaliy ahamiyati. – Toshkent: Fan, 2022. – 210 b.
2. McEnery T. Corpus-based language studies. – London: Routledge, 2006. – 312 p.
3. Gries S. Statistics for Linguistics with R. – Berlin: De Gruyter, 2009. – 335 p.
4. Rahmonov B. Lingvistik resurslarning amaliy qo'llanilishi. // Til va jamiyat. – 2020. – №4. – B. 33–40.
5. Kilgarriff A. et al. The Sketch Engine. // Lexicography. – 2014. – Vol. 1. – P. 7–36.
6. ISO 24613:2020. Lexical markup framework (LMF).